

M E S N E D

İlahiyat Araştırmaları Dergisi
The Journal of Theological Studies

ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned>

Cilt/Vol. 15, Sayı/Issue 2, Aralık/December 2024

Modern Arap Edebiyatında Şiirsellik Kavramı Üzerine Bir İnceleme

A Study On The Concept Of Poetics In Arabic Literature

10.51605/mesned.1509177

Muhammed Revaha ZOR

0000-0003-2289-5469

m.revaha.zor@gmail.com

Doktora Öğrencisi, Carthage Üniversitesi, Tunus Yüksek
Diller Enstitüsü, Arap Edebiyatı, Kartaca/Tunus

PhD Student, Carthage University, Institut Supérieur des
Langues de Tunis, Arabic Literature, Carthage/Tunisia

Araştırma Makalesi

Research Article

Geliş Tarihi: 02.07.2024

Date of Submission: 02.07.2024

Kabul Tarihi: 08.09.2024

Date of Acceptance : 08.09.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Date of Publication: 31.12.2024

Benzerlik Taraması: Evet, Turnitin

Plagiarism Checks: Yes, Turnitin

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan
edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to
declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış
fon kullanılmamıştır.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received
no external funding in support of this research.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik
ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada
belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical princi-
ples have been followed while carrying out and writing this
study and that all the sources used have been properly cited.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmaların
nı telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BYNC 4.0 lisansı
altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain
the copyright to their work licensed under
the CC BY-NC 4.0.

Atıf/Citation: ZOR, Muhammed Revaha. "Modern Arap Edebiyatında Şiirsellik Kavramı Üzerine Bir İnceleme/A Study On The Concept Of Poetics In Arabic Literature". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mesned of Theological Studies* 15/2 (2024), 245-258 <https://10.51605/mesned.1509177>

A Study On The Concept Of Poetics In Arabic Literature

Summary: The concept of poetics is a new concept that has gained great importance in today's Arabic Literature studies, although it is not mentioned in the Arabic literature of the ancient period. This term, which was introduced into Arabic literature as poetics, has finally taken the form of "poetics". The poetics is a complex concept that encompasses various meanings. Therefore, poetics has a serious importance in Arabic Literature when we look at current studies. In the Turkish-Arabic literature studies conducted in Turkey, this concept is considered as 'poetics'. The concept was taken from the Western literature. Although there are various translation books and analyses on this subject in Turkish-Arabic literature, there has not yet been a consensus on a Turkish expression that explains this concept and comprehensively determines its subheadings. When we look at the general studies on poetics in Turkish literature, the concept is expressed as 'on the art of poetry'. This expression can be considered as a translation rather than a concept. Also, does the expression give a clear meaning to the reader? This may be a matter of serious discussion. Because poetics is not expressed in this way in the literary studies of other societies. Arabic literature studies can be given as an example. For this reason, this article argues that the concept should have a comprehensive meaning and discusses its development in Arabic literature. As a matter of fact, this concept was introduced to the literature without determining its Turkish equivalent because of the studies. This causes problems for researchers and readers in terms of understanding and applying the concept in its full meaning. Therefore bringing a concept and its rules from its own language to another language as it is may cause concept confusion. This concept can be summarised as a way of researching the scientific rules that determine poetics productivity and talent. While poetics was seen as a confusing concept in Arabic criticism, it has completed its development in Western criticism. However, poetics has also caused confusion in the West since Aristotle. Despite this, studies on the concept itself have increased. As a result of these studies, many terms appear in the Arabic criticism tradition. In addition to our preference for the Arabic equivalent of 'الشعرية', 'al-Shi'riyya', that is, 'poetry', literary critics have evaluated this concept in various meanings. You can review our entire article for these concepts. When the studies on this concept are analyzed, it is seen that the researchers in the Arab world have generally decided on the concept of 'الشعرية' 'poetry'. However, the fact that there are various translations of this concept reveals the necessity of considering the concept from every angle. This is because the translation of a concept from another language into the native language depends on who and according to what criteria the translation is made. Since its features and criteria will return to the source of the translation, the concept may be expressed in different words because of translation. In this context, poetics is the poet's endeavor to investigate the rules of the subject in his/her poem and to present the most accurate picture. At the same time, the concept that explores the elements that make poem a poem is also called poeticism. The main purpose of poeticism is the comprehensibility of the beauty in literary texts. However, the study of literary texts should be explained directly based on the principles and procedures of poetics, considering the personality of the author, his ability to use certain words and sound sequences. These results prove why the term poetics, which is the subject of this article, has gained so much importance in Arabic. Literary works analyzed with the term poetry will help to make more detailed and productive research. Because today's research, especially studies on poetry and divan, are generally analyzed under the subheadings of poetics. We hope that the poetics will take its rightful place in Turkish-Arabic literature studies. In this way, the theoretical differences of the concept can be further analyzed and shed light on new studies. Finally, because of the explanations and descriptions we have made, the reason why we prefer to examine the concept of poetics in this study is that the concept evokes poetics in its origin and the majority of Arabic literary scholars have decided on this concept. The approach of the Arab world on this subject can contribute to the studies of Turkish-Arab literature. At the same time, as a result of our reading and research, poetics means "şiiir-sellik". Poetics in Arabic literature has been agreed upon as 'الشعرية' after much research and study.

Likewise, the evaluation of this concept as poetics in Turkish-Arabic literature and Turkish-Western literature studies in Turkey reflects the purpose of our study.

Keywords: Turkish-Arabic Literature, Poetics, Poetic, Poetics, the Art of Poetry

Modern Arap Edebiyatında Şiirsellik Kavramı Üzerine Bir İnceleme

Öz: Şiirsellik kavramı, eski dönem Arap literatüründen geçmemesine rağmen günümüz Arap Edebiyatı çalışmalarında oldukça önem kazanmış yeni bir kavramdır. Arap edebiyatına poetika olarak geçen bu terim en son olarak “şiirsellik” halini almıştır. Şiirsellik kavramı çeşitli anlamları içinde barındıran kompleks bir kavramdır. Dolayısıyla şiirsellik kavramı güncel çalışmalara baktığımızda Arap Edebiyatında ciddi bir öneme sahiptir. Türkiye’de yapılmış olan Türk-Arap edebiyatı çalışmalarında da bu kavram “*poetika*” olarak değerlendirilmektedir. Kavram, Batı literatüründen poetika olarak alınmıştır. Poetika, bütünü itibari ile karmaşık ve ortak izahı olmayan bir kavramdır. Türk-Arap edebiyatında, bu hususta çeşitli çeviri kitaplar ve incelemeler olsa da, henüz bu kavramı izah eden ve alt başlıklarını kapsamlı bir şekilde belirleyen Türkçe bir ifade üzerinde uzlaşmamıştır. Türk edebiyatında poetika üzerine yapılan çalışmaların geneline bakıldığında kavram, “*şiiir sanatı üzerine*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifade bir kavramdan ziyade bir tercüme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca şiiir sanatı üzerine ifadesi, okuyucuya net bir anlamı çağrıştırmakta mıdır? Bu ciddi bir tartışma konusu olabilir. Zira poetika diğer toplumların edebi çalışmalarında bu şekilde ifade edilmemektedir. Buna Arap edebiyatı çalışmaları örnek olarak verilebilir. Bu nedenle bu makalede, kavramın kapsamlı bir karşılığı olması gerektiği savunulmakta ve Arap literatüründeki gelişimi ele alınmaktadır. Nitekim poetika kavramı, çalışmalar neticesinde Türkçe karşılığı belirlenmeden literatüre kazandırılmıştır. Bu da araştırmacı ve okuyucular açısından kavramı tam manasıyla anlama ve uygulama hususunda problemlere sebebiyet vermektedir. Zira bir kavramı ve kurallarını kendi dilinden başka bir dile olduğu gibi kazandırmak beraberinde kavram karmaşasına sebebiyet verebilir. Arap edebiyatında ise bu kavramın serüveni çeşitli merhalelerden geçerek edebiyatçıların geneli tarafından kabul edilen bir izaha kavuşmuştur. Genel anlamda bu kavramlar, şiirsel üretkenliği ve yeteneği belirleyen bilimsel kuralları araştırma tarzı olarak özetlenebilir. Poetika, Arap eleştirisinde kafa karıştırıcı bir kavram iken, Batı eleştirisinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte kavramın kendisi üzerine yapılan çalışmalar gelişerek devam etmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Arap eleştiri geleneğinde birçok terim karşımıza çıkmaktadır. Bizim “*الشعرية*”, “*eş-şiiiriyeye*” yani “*şiirsellik*” kavramının Arapça karşılığını tercih etmemizin yanı sıra, edebiyatçılar bu kavramı çeşitli anlamlarda değerlendirmişlerdir. Bu kavramlar için yazımızın tamamını inceleyebilirsiniz. Bu kavram üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Arap dünyasındaki araştırmacıların genellikle “*الشعرية*” “*şiirsellik*” kavramı üzerine ortak bir kavramın oluştuğu görülmektedir. Ancak bu kavrama ilişkin çeşitli çevirilerin olması, kavramın her açıdan ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bir kavramın başka bir dilden anadile çevrilmesi, çevirinin kim tarafından ve hangi ölçütlere göre yapıldığına bağlıdır. Özellikleri ve ölçüleri de çevirinin kaynağına döneceğinden çeviri sonucunda kavram farklı kelimelerle ifade edilebilir. Bu bağlamda şiirsellik, şairin şiirinde konunun kurallarını araştırması ve en doğru resmi sunma çabasıdır. Aynı zamanda şiiri şiir yapan unsurları araştıran kavrama da şiirsellik denir. Şiirselliğin en temel amacı edebi metinlerdeki güzelliğin anlaşılabilirliğidir. Bununla birlikte, edebi metinlerin incelenmesi, yazarın kişiliği, belirli kelimeleri ve ses dizilerini kullanma yeteneği dikkate alınarak, doğrudan şiirselliğin ilkeleri ve usulleri temelinde açıklanmalıdır. Bu sonuçlar, bu makalenin konusu olan şiirsellik teriminin Arap edebiyatında neden bu kadar önem kazandığını kanıtlamaktadır. Şiirsellik terimi ile incelenen edebi eserler daha detaylı ve verimli araştırmaların yapılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü günümüzdeki araştırmalar, özellikle şiir ve divan üzerine yapılan çalışmalar genellikle şiirselliğin alt başlıkları altında incelenmektedir. Umuyoruz ki şiirsellik terimi Türk-Arap edebiyatı çalışmalarında hak ettiği yeri alacaktır. Bu sayede kavramın kuramsal farklılıkları daha fazla irdelenebilir ve yeni çalışmalara ışık tutabilir. Son olarak yaptığımız açıklama ve izahların sonucunda

bu çalışmada şiirsellik kavramını incelemeyi tercih etmemizin sebebi, kavramın kökeninde şiiri çağrıştırmaları ve Arap edebiyatçılarının büyük çoğunluğunun bu kavram üzerinde karar kılmış olmasıdır. Bu konuda Arap dünyasının yaklaşımı, Türk-Arap edebiyatı çalışmalarına katkı sağlayabilir. Aynı zamanda okuma ve araştırmalarımızın neticesinde poetikanın şiirsellik ile aynı anlama geldiğini ifade edebiliriz. Bu bağlamda şiirsellik ise şiiri şiir yapan unsurları keşfetmeye yarayan bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Arap edebiyatında poetikanın, uzun araştırmalar ve çalışmalar sonucu şiirsellik kavramına karşılık geldiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde Türkiye’de yapılan Türk-Arap edebiyatı ve Türk-Batı edebiyatı çalışmalarında da bu kavramın şiirsellik olarak değerlendirilmesi, çalışmamızın amacını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Arap Edebiyatı, Şiirsellik, Şiirsel, Poetika, Şiir Sanatı.

Giriş

Şiirsellik, eski dönem Arap literatüründe bulunmayan ve günümüz Arap edebiyatı çalışmalarında önem kazanan yeni bir kavramdır. Bundan dolayı hâlihazırdaki çalışmalara bakıldığında, Arap Edebiyatı özelinde ciddi bir öneme sahiptir. Türkiye’de yapılmakta olan Türk-Arap edebiyatı çalışmalarında ise yer alması gereken bir husustur. Zira “*şiirsellik*” kavramı hususunda Türk edebiyatını dahi incelediğimizde, bu kavram üzerine yapılan çalışmaların sayısının çok az olduğu gözlenmiştir. Birkaç makale ve “*Aristo’nun poetikası*” adlı çeviri kitapları dışında çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle kavram üzerine yapılan çalışmaların az olduğu, kavram veya kavramların anlam ve önemini bu makalede incelemenin gerekli olduğu saptanmıştır.

Arap edebiyatı özelinde bu kavramı incelemeye önce Türk literatüründe kavramın terminolojik anlamı olacak bir karşılık olup olmadığını gözden geçirmek gerekmektedir. Nitekim bu kavrama veya yakın anlamlı kavramların açıklamalarına bakıldığında ucu açık ifadeler yer verildiği gözlemlenmektedir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “*şiirsel*” ifadesinin anlamı “*Büyülü, duygulu*” olarak ifade edilmiştir.¹ Ancak “*şiirsellik*” sözcüğü özelinde bir karşılık belirtilmemiştir.

Bu kavrama yakın bazı ifadeler Yaşar Özmen’in “*Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*” başlığı altında hazırlanmış olduğu denemede “*şiirsel ezgi*” bağlamında ele alınmıştır. Özmen “*şiirsel ezgi*” den şu şekilde bahsetmektedir:

“Şiirsel ezgi eksenini, şiirde anlam ve duyguyu dış dünyaya en etkili biçimde açan fiziksel bir eksenidir. İşitsel duyguların özelliği gereği, şiirsel anlamla bütünleşerek insan zihninde metafizik ve manevi dünyanın kapılarını da aralar, algı ve duyguyu daha duyarlı hâle dönüştürerek estetik değer yaratır.”²

Özmen ifadelerinde bu kavramı şiirde duygu ve hissi etkili biçimde ortaya koyma şekli olarak değerlendirmiştir. Özmen devamında “*Şiirsel ezgi eksenini duyguların algı gücünü artırmak, bir şiirin anlamını, duygu değerini en etkin ortaya dökmek, söz söyleyiş biçimini, ses benzeşimlerini kullanmak gibi birçok teknik ve beceri gerektiren özelliklere sahiptir*”³ şeklinde aktarmıştır. İncelemek istediğimiz kavramı özetlenir ölçüde farklı bir ifadeyle açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca “*şiirsellik*” kavramının özelliklerinden biri olan okurun şiirselliği hissedebilmesine de vurgu yapmıştır ve bunu şiirsel ezgiyi okurun daha iyi kavrayabilmesi olarak vurgulamıştır. Buna bağlı olarak Özmen; “*Şiirsel ezgi, şair tarafından şiire özgü oluşturulmuş, ses, anlam ve anlatım düzenine uygun biçimlenmiş ve okur tarafından parçalar üstü birimler yardımıyla oluşturulan ses düzenliliğidir*”,⁴ açıklamasını yapmış ve şiirsel ezginin kendi bağlamında ele alınıp ilgili

¹ Bk. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Şiirsel”, (Erişim 07 Aralık 2023).

² Yaşar Özmen, *Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*, (yy. Yaşar Özmen, 2021), 73.

³ Özmen, *Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*, 74.

⁴ Özmen, *Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*, 75.

disiplinlerle ayrıca incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵ Bu vurgu makalenin hipotezini destekler nitelikte olmuştur.

Özmen'in izahı dışında, Filiz Furtana'nın "*Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine*" adlı eserinde "*poetika*" kavramını izah etmiş ve özet olarak "*şiirle ilgili/şiire ilişkin her türlü meseleyi genel ölçüde ele alan*" bir bilim dalı olarak aktarmıştır.⁶ Açıklamasının devamında Orhan Okay'ın "*Poetika Dersleri*" adlı kitabından aktararak şöyle demiştir: "*Bir başka deyişle bu meseleleri belli bir örneğe bağlı kalmadan irdelenen bir bilgi dalıdır. Dolayısıyla onun, herhangi bir şiir metnini, bir şairin şairliğini yorumlama, değerlendirme ve bunları yaparken yöntemleri belirleme gibi bir amacı yoktur*".⁷ Açıkçası *poetika* bu şekilde açıklanıyor olsa da Arap edebiyatçıları ve eleştirmenleri bunu bu şekilde açıklamamış aksine, *poetika* kavramından çevrilen *şiirselliğin* veya *şairâneliğin* belli sınırları olmasa da belli ölçülerinin olması gerektiği ve herhangi bir şairin şiirindeki estetik güzelliklerin ön plana çıkarılmasına yardımcı olduğunu düşünmüşlerdir. Her şairin şiiri, kendine has ve yoruma açıktır. Bir şairin kastını tam olarak anlamak için şairin kendisinin yaşıyorken şiirini izah etmiş olması gerekmektedir. Açıkçası şair şiirini şerh eder ise şiirin ne manası kalır? Şiiri mütelakkinin yani okuyucunun kendisinde uyandırdığı his ve duygu ile yorumlanması beklenir. Bu da şiiri şiir yapan şeydir.

Şiir edebi bir araç olsa da en nihayetinde bir hitap türüdür. Hitap eden şair ise muhatap kimdir? Muhatabın yorumu, şiiri hissetmesi, doğru bir şekilde idrak etmesi ve süzgecinden geçirerek tasavvur etmesine bağlıdır. Bu da muhatabın, şairin şiirinin yüceliğini ve gücünü hissetmesi ve onda bir karşılık bulmasıyla oluşmaktadır. Daha sonra zikredeceğimiz Arap ediplerinin de ifadesiyle; "*şiirsellik şiiri şiir yapan bütün unsurlardır*" ifadesine bizi ulaştırmaktadır. Şiiri şiir yapan unsurlar yazardan okuyucuya değişiklik gösterebilir, ancak bu unsurları kapsayan genel ve yerel bir terim olmalıdır. Çünkü araştırmacı ve okuyucu "*şiirsellik*" veya başka bir terimi araştırmadan önce "*poetika*" kavramı ile karşılaşmaktadır. Bu terim Batı kökenlidir ve tercüme edilmeden Türkçeye kazandırılmıştır. Okuyucu da ilk etapta kavramı anlamakta güçlük çekmektedir. Bu nedenle tüm *poetika* veya *poetika* gibi başka terimleri kapsayan, daha açık ve anlaşılır bir kavram ortaya konulması elzemdir.

Bizim öne sürdüğümüz kavram ise "*şiirsellik*" bir başka araştırmacıya göre "*şairânelik*" ya da "*şiir sanatı*" olabilmektedir. Bu kavramın tabiatı gereğidir. Ama bütünleştiren bir kavramda karar kılınmadıkça kavramın sonsuz anlamı oluşabilir. Biz bu kapsayıcı kavramın "*şiirsellik*" olması gerektiğini düşünmekteyiz. Makalenin devamında bu öneriyi destekleyen örnekler ele alınacaktır.

Bu bağlamda Furtana'nın yorumu ise şu şekildedir:

*"Sonuç olarak gerek bizim edebiyatımızda gerekse dünya edebiyatında çeşitli tanımlarla açıklanmaya çalışılan poetika kavramının aslında bir metni açıklamaya yardımcı bir görüşten ibaret olduğu söylenebilir. Şiir sanatı hakkında üretilen teorileri kapsayan bu kavramı her sanatçının kullanışı ve bu kavrama yüklediği anlam da farklıdır. Şiirle ilgili her türlü mesele irdelenirken şairlerin kendi özgür seçimleriyle tercih ettikleri poetikaları ön plana çıkar. Her şair kendi şiirini kendi poetikasına göre yorumlar"*⁸.

Bu yorumdan farklı olarak, şiirin kalitesini belirleyen şair değildir. Zira şiir ve şairi yücelten okuyucuların düşünceleri, şiire ilişkin geri bildirimlerdir. Bu nedenle okuyucuların şiire ilişkin beğenileri şairin şahsına "halk şairi, şairlerin emiri veya şairler sultanı" gibi sıfatlarla tezahür eder, bu da şairin şiirselliği veya diğer bir deyişle şiir sanatını en iyi şekilde kullanması sonucu oluşur. Bu şiirselliği keşfedip yorumlamak da okuyucuya kalmaktadır. Böylelikle Furtana'nın savunduğu üzere bir bilim dalı olmuştur.

⁵ Bk. Özmen, *Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*, 76-77.

⁶ Bk. Filiz Furtana, "Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 4/1 (2015), 135.

⁷ Furtana, "Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine", 135.

⁸ Furtana, "Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine", 136.

Türk literatüründeki “*poetika*”, şiirsellik kavramı olarak zikredilen kavramın karşılığıdır. Bu hususta bazı kitap ve çalışmalar bulunmaktadır. Bu kitap ve çalışmalarda, Batı edebiyatındaki “*poetika*” terimi ve bu terimin kapsamı ele alınmıştır. Bunlardan ilki İsmail Tunalı’nın “*Aristoteles Poetika*” adlı kitabıdır.⁹ Kitap bir çeviri kitabıdır. İlk bölümünde poetika ve alt başlıkları aktarılmıştır. Buna benzer farklı çeviri ve poetika çalışmaları da olmuştur. Bunlardan bir diğeri de “*İbn Sînâ ve Fârâbî’nin Poetikaları, Aristoteles’in Poetikasının İslam Dünyasındaki Yansımaları*” başlığı altında hazırlanmış olan bir başka inceleme ve çeviri derlemesidir.¹⁰

Türk edebiyatında poetika üzerine yapılan çalışmaların geneline bakıldığında kavram, “*şiir sanatı üzerine*” şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu ifade okuyucuda net bir anlam uyandırmakta mıdır? Bu ciddi bir tartışma konusu olacaktır. Zira poetika diğer toplumların edebi çalışmalarında bu şekilde ifade edilmemektedir. Buna örnek olarak Arap edebiyatı çalışmalarını verebiliriz. Bu nedenle bu makalede, kavramın kapsamlı bir karşılığı olması gerektiği savunulmakta ve kavramın Arap literatüründeki gelişimi ele alınmaktadır.

Bununla birlikte konu ile ilgili yapmış olduğumuz çeşitli okuma ve araştırmalar, Türkiye’deki Arap edebiyatı ve Türk edebiyatı çalışmalarında şiirsellik kavramı özelinde kapsamlı çalışma olmadığını göstermiş, bizleri de bu alana yönlendirmiştir. Zira makalemizin devamında inceleyeceğimiz “*şiirsellik*” kavramının Türk-Arap edebiyatı literatürüne katkı sağlaması ve beraberinde yeni çalışmaları getirmesi hedeflenmektedir.

Türk-Arap edebiyatı literatüründe bu kavramın edinmesi gereken yere vurgu yaptığımızı göre bu kavramın aslında nasıl oluştuğuna, Arap edebiyatı literatürüne nasıl girdiğine ve devamında kavramın ne tür yeni anlamlar kazandığına göz atalım. Zira kavram köken itibari ile Arap edebiyatından gelmemiştir. Batı literatürüne yönelik yapılan araştırmalar sonucunda Arap edebiyatına kazandırılmıştır. Sonrasında Arap edebiyatında yapılan geniş ve detaylı çalışmaların ışığında dile uygun bir kavrama dönüşmüştür. Kavramın Arap diline başka bir dilden geçmesi Arapçadan kaynaklanan çalışmaların yetersizliğinden midir? Bu husus makalemizin sonuç kısmında ele alınacaktır.

1. Arapçada Şiirsellik Kavramı

Şiirsellik, Arap literatüründe anlam ve özellikleri bakımından belirlenmesi güç olan, eski ve yeni bir terim niteliği taşıyan, çeşitli teori ve açıklamalar içeren bir kavramdır. Öyle ki, şiirsellik kavramı genel bağlamda sınırlandırılmaya çalışılmasına rağmen, çeşitli terimsel anlamlar kazanmıştır. Bu kavramlar genel olarak üretkenliği belirleyen bilimsel kuralları araştırma üslubu olarak özetlenebilir.¹¹

Genel olarak araştırmacıların kavramın çok çeşitli terim ve terminoloji karşılığı problemiyle karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı kavramın doğru belirlenmesi ve açıklanması için “*Şiirsellik nedir?*” şeklinde bir soru yöneltmemiz gerekmektedir.

Şiirsellik kavramı için uygun bir açıklamanın belirlenmesindeki zorluk, kavramın kökeninin modern Yunan dönemine dayanmasından anlaşılmaktadır. Doğrusu şiirsellik genel bağlamda Aristo’nun “*Fennu’s-şi’ir*” kitabında belirttiği gibi “*Yaratıcılığın kurallarını araştırma çabası*”¹² olarak ifade edilebilir. Kavramı geliştirme hususunda süregelen birtakım modern eleştirel hareketlerde şekilcilik ve yapısalcılık ön plana çıkmıştır.¹³

⁹ Bk. İsmail Tunalı, *Aristoteles Poetika*. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 10.

¹⁰ Bk. Ayşe Taşkent, *İbn Sînâ ve Fârâbî’nin Poetikaları Aristoteles’in Poetika’sının İslam Dünyasındaki Yansımaları*, (Ankara: Türkiye Bilim Akademisi, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi: 24, 2019).

¹¹ Bk. Hüsnü Nâzım, *Mefhûmu’s-şi’riyyeti dirâsetu fi’l-usuli ve’l-menheci ve’l-mefâhîm*, (Lübnan: Dâru’t-Tenvîri li’t-tibâ’ati ve’n-neşr, 2017), 23.

¹² Aristoteles, *Fennu’s-şi’ir*, çev. Abdurrahmân, Bedevî, (Beyrut: Dâru’s-Segâfe, 1983), 43.

¹³ Bk. Suhâm Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbîkiyye”, *Mecelletu’l-Âdâbi ve’l-Ulumi’l-İnsâniyye*, (İlkbahar/2, sayı: 7) 2020, *awraqthaqaftha* (Erişim 09 Aralık 2023).

Kavram, Arap edebiyatçılarınca şerh konulması zor bir kavram olarak görülmektedir. Batı edebiyatçılarınca ise kavram belirli bir zemine oturmuş problematiği giderilmiş bir kavramdır. Ancak kavram, Aristo'dan bu yana batıda da kavramsal karmaşalara sebebiyet vermiştir. Beraberinde kavramın kendisine yönelik çalışmalar artmıştır. Arap kriticizm geleneğinde ise pek çok kavram karşımıza çıkmaktadır. Kavramın ele aldığımız Arapça karşılığı “الشعرية” “eş-şî'riyye” olarak tercih etmemizin yanı sıra, edipler bu kavramı çeşitli anlamlarda değerlendirmiştir.¹⁴ Bu anlamlar şu şekildedir:

- 1- Ebû Nasr el-Fârâbî Şiirselliği: “Birlikte kullanılan ifadelerde lafızların çeşidinin artırarak genişlemesine, tertibine ve güzelleştirilmesine denir. Bunun beraberinde öncelikle hitabet ve sonrasında ise tedricen şiirsellik gelir”¹⁵ şeklinde ifade etmiştir. Bu açıklama aslında şiirselliğin dinleyicide bıraktığı etkinin önemini vurgulamıştır. Nitekim okuyucu, şiir bilgisiyle şiiri değerlendirilmektedir. Bu da beraberinde mütelakkinin şiirsellik anlayışındaki tasavvur çeşitliliğine sebebiyet vermektedir. Çünkü hiçbir yorum aynı değildir. Bunun sonucu olarak herkesin “şiirsellik” anlayışı da farklıdır.
- 2- İbn-i Sînâ ise: “Şiirin insan eliyle ortaya çıkmasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi; ahenkli şekilde konuşmaktan hoşlanmak ve ikinci sebep ise insan sevgisini ortaya koyan uyumlu telifler ve ezgiler ortaya koymak tabi ki. Sonrasında ezgilere uygun vezinler bulunmuş ve kulağa hoş gelenler oluşturulmuştur. Bu iki sebep şiirselliğin ortaya çıkışına yol açmıştır. Bu işi kolaylaştıran gelişim yazının tabiatına göre olmuştur. Tabi ki bunların arasında en çok göze çarpanlar doğaçlama yapan natüristlerdir. Bununla birlikte onların arasından şiirsellik kapsamlı bir şekilde özellikleriyle, yapıyla ve kurallarıyla kendini göstermiştir”¹⁶ şeklinde betimlemiştir. İbn Sînâ'nın kavramın ortaya çıkışını bu şekilde ifade etmesi, kavramın önemini kendiliğinden ortaya koymaktadır. Zira “şiirsellik” birden ortaya çıkan bir kavram değil, zaman içinde edebiyatın ve şiirin gelişmesiyle kendini göstermiştir.
- 3- İbn Rüşd ise Aristo'nun şu ifadesini nakletmektedir: “Şiir olarak nitelendirilen ifadelerin içerisinde şiirselliğin anlamı verilmemektedir. Sokrates'in vezinli sözleri ve Empadocles'in tabiatındaki sözler gibi şiirselliğin manası yalnızca vezin olarak ifade edilmiştir”.¹⁷ Bu tespit “şiirsellik” kavramının gelişiminin, şiirin gelişiminden daha yavaş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu da Arap edebiyatına Batı edebiyatından tercüme edilmesinin sebebini açıklamaktadır.

Doğrusu tüm bu veriler şiirde veya nesirde “şiirsellik” terimini ilk tanımlayan Aristo'nun “Fennu'ş-şî'ir” kitabına dayanmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki, şiirsellik hususundaki tüm çalışmalar Aristo'nun çalışmasından esinlenilerek ilerlemiş ve gelişmiştir. Ancak biz bu terimde ciddi bir derinlik kazanmış olan Arap çalışmaları incelemeyi tercih ettik. Bunun sebebi ise yapmış olduğumuz okumalar sonucunda, Arapçanın dil olarak bu terimi daha iyi anlatabildiğini, bu terimin anlam dünyasını ve çerçevesini daha açık bir şekilde ifade ettiğini düşünmekteyiz. Bu bağlama ek olarak, Arapçayı uluslararası dil yapan unsurların arasında kültürel çeşitliliği, zengin çalışma ve araştırmaların olması, aynı zamanda edebiyatının da geçmişten gelen geniş ve köklü bir literatüre sahip olmasını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

1.1. Sözlükte Şiirsellik

Şiirsellik teriminin Arapça sözlük anlamına dönecek olursak, köken olarak “ش، ع، ر” (şîn, ‘ayn ve râ') olacak şekilde üç harften oluşur. İbn Fâris “Makâyîsi'l-Luğa” adlı sözlüğünde: “şîn, ‘ayn ve râ' harfleri

¹⁴ Bk. Nâzım, *Mefhûmu'ş-şî'riyye*, 24.

¹⁵ Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitâbu'l-hurûf*, çev. M. Mehdî, (Beirut: Dârü'l-Meşrik, 1969), 141.

¹⁶ Aristoteles. *Fennu'ş-şî'ir*, 172.

¹⁷ Aristoteles. *Fennu'ş-şî'ir*, 204.

iki köke delalet etmektedir. Bunlardan birincisi sebât (kesinlik) ve ikincisi ise ilim ve alamettir. Bir şey hissetim, hissettiğimi bilirsem onu anlamışumdur”¹⁸ şeklinde açıklamıştır.

İbn Manzûr: “ر، ع، ش، ع (şîn, ‘ayn ve râ’) bilgi demektir. “لَيْتَ شِعْرِي” “keşke bilsem” yani “لَيْتَ عَلِمِي” veya “لَيْتَنِي عَلِمْتُ” “keşke bilsem” demektir. Şiir düzenli ifadedir. Vezin ve kafiye ile ona galip geldi... Alametlerini aşmayan sabit yazı ifadesi şiidir, çoğulu eş’âr, söyleyeni ise şairdir. Çünkü şairin hissettiğini bir başkası hissetmez, yani bir tek o bilir... Basiretli şair olarak isimlendirilir”¹⁹ şeklinde açıklamıştır.

Mahmûd ez-Zemahşerî'nin “Esâsu'l-belâğâ” kitabında kökeni aynı şekilde belirtmiş, benzer ifadeleri kullanmış ve eklemiştir: “Hislerini ifade etme hususunda zekidir ve hisler ise duygulardır”.²⁰

Arapça sözlüklerden elde ettiğimiz tüm anlamlara baktığımızda, “الشعرية” yani şiirsellik ifadesi köken itibari ile “ر، ع، ش، ع (şîn, ‘ayn ve râ’)'den gelmektedir ve iki anlama delalet etmektedir. Birincisi maddi bir anlam ifade etmektedir ki bu kastettiğimiz dışındaki anlamıdır. İkincisi ise genelde ilim ve idrak anlamlarına gelen teorik soyut bir anlamdır ve delile ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı şiir İbn Manzûr'un da dediği gibi: “Alametlerini aşmayan sabit yazı ifadesi şiidir, bu da şiirin süregelen fitratına uyan bir ifadedir. Şiiri söyleyen kişi belirlenmiş kuralların ve ölçülerin dışına çıkmadan onu ifade etmek zorundadır”.²¹ Genel bağlamda şiirselliğin kökenini incelemiş olsak da aslında bu incelemede şiirsellik kavramına karşılık gelen Arapça olarak “الشعرية” ifadesinin sözlüklerde yer almadığı, zira bu kelimenin Arapçaya tercüme edilerek kazandırıldığı gözlenmiştir. Bu nedenle şiirsellik ifadesi Arapçada kullanım itibari ile ortaya çıkarak anlam kazanmış bir terim değildir. Ancak tercüme karşılığı olarak sünaî master formatı verildikten sonra bu anlamı kazanmıştır. Peki terimsel olarak şiirsellik nedir?

1.2. Terim Olarak Şiirsellik

Arap kriticizminde “şiirsellik” kavramının anlamındaki belirsiz izahat kavramın kökeninden kaynaklanmaktadır. Çünkü tercüme edilen kelime Fransızcadan aktarılmıştır ve “poétique” şeklinde yazılmaktadır. Arapçaya “الشعرية” diye çevrilmiştir. İngilizce karşılığı ise “poetics” şeklindedir. Bu iki dile ise asıl dilinden yani Latince'den geçmiştir ve kelime “poética” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²²

Ancak Hüsnü Nâzım “Şiirselliğin Kavramları” kitabında şiirsellik terimini modern araştırmalardaki gelişimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Araştırmamanın tabiatı gereği terimin doğru şekilde çözümlenmesi için doğru bakış açılarıyla incelenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı poetics kelimesinin Arapçaya tercüme edilmesi gerekmektedir.”²³

Hüsnü Nâzım'ın bu yaklaşımı hemen hemen tüm araştırmacıların yaklaşımıdır. Çünkü kavram farklı araştırmacı ve edebiyatçılar tarafından farklı çeviriler yapılarak ele alınmıştır. Bu çeviriler aşağıdaki gibidir;

- 1- Sa'id Allûş “poetics” terimini “الشاعرية” (eş-şâ'iriyye) “şairânelik” olarak tercüme etmiş ve delillendirerek aşağıdaki gibi aktarmıştır;
 - a. “(Todorov) “poetics” terimini (edebiyat ilmi/edebiyat teorisi) terimlerine eşanlamlı olarak kullanmıştır.”

¹⁸ İbn Fâris. Makâyisi'l-luğa, thk. Abdüsselâm M. Hârûn, (Beyrut: Dâru'l-Fikri li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1979), 3/193.

¹⁹ İbn Manzûr. Lîsânu'l-'Arab, (Beyrut: Menşûrâtu Mu'esseseti'l-'İlmî li'l-Matbû'ât, 2005), 1/2273.

²⁰ Ebû'l-Kâsım ez-Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğâ. çev. M. Bâsil ve A. es-Sevdi, (Beyrut: Menşûrâtu Dâri'l-Kutub, 1998), 1/510.

²¹ İbn Manzûr. Lîsânu'l-'Arab, 1/2274.

²² Yusuf Vağlîsî, Eş-Şi'riyyâtu ve's-serdiyyâtu kırâ'atun istilâhiyyetun fi'l-hudûdi ve'l-mefâhîm, (Cezayir: Constantine 1-Frères Mentouri University, Menşûrâtu Mahberi's-Serd, 2007), 9.

²³ Nâzım, Mefhûmu'ş-ş'i'riyye, 29.

- b. “(Şairânelik) terimini (Meschonnic) bireysel ifadelerin kullanıldığı, yani edebiyatta bireysel yetenek olarak tercüme etmiştir.”
- c. “(J. Cohen) ise geleneksel bir anlam olarak (şairânelik) terimini tercih etmiş ve konusu şiir olan bilim dalı olarak ele almıştır.”
- d. “(Şairânelik) terimi genel teorik çerçevede; edebi eylemler olarak da bilinmektedir.”²⁴

Bu tercümelere ek olarak Abdullah el-Gazâmî şiirselliği, nesirde ve şiirde dilin edebi bir hale sokan kapsamlı bir terim olarak ifade etmiş ve bu nedenle “poetics” kavramının Arapçada da aynı değerde karşılık bulması gerektiğini vurgulamıştır. Buna karşılık eleştirel bir şekilde yaklaşarak “poetics” teriminin “الشعرية” şeklinde çevrilmesini kısıtlı bir kelime olarak kabul etmiş ve pratik bir karşılık olarak görmemiştir.²⁵ Ancak biz şiirsellik ifadesini hem Türkçede hem de Arapçada en yakın çağrıştıran terimin “الشعرية” (eş-şi’riyye) olduğunu düşünmekteyiz. Zira diğer kavramların terimsel olarak karmaşa oluşturduğunu ve okuyucuyu farklı yerlere çektiğini düşünmekteyiz. Bu terimi farklı kelimelerle ifade eden araştırmacılar ise aşağıdaki gibi tercüme ve açıklamalarda bulunmuştur.

- 2- Tevfik Bukkâr, Hüseyin el-Vâd’in “el-Bunyetu’l-gıyasiyyetu fi risâletu’l-gufrân” adlı kitabının önsözünde “poetics” kavramını “الإنشائية” “el-inşâ’iyye” olarak çevirmiştir.²⁶ Abdüsselâm el-Museddî “el-Uslûbiyyetu ve’l-Uslûb” adlı kitabında da aynı şekilde ve ek olarak “الشعرية” “eş-şi’riyye” şeklinde çevirmiştir (el-Museddî, 1982, s.229). Yine Mabruk el-Menâî de “fi inşâ’iyyetu’s-Şi’ri’l-‘Arabî” adlı kitabında “poetics” kavramını “الإنشائية” “el-inşâ’iyye” olarak çevirmiş aynı zamanda “الشعرية” “eş-şi’riyye” olarak da çevirdiğini belirtmiştir.²⁷
- 3- Haldûn eş-Şem’a aynı kavramı “eş-Şemsu ve’l-‘ankâ” kitabında Arapçalaştırarak “بويطيقا” “bûitîkâ” yani “poetica” olarak tercüme edilmeden aktarılmıştır. Aynı zamanda bu eski kullanım Yûnus el-Gunnâ’î’nin (ö. 328h/940m) Aristo’nun “Fennu’s-Şi’ri” kitabına yapmış olduğu tercümedeki kullanımın aynısıdır.²⁸
- 4- Bir önceki kullanıma benzer bir kullanım da yine Hüseyin el-Vâd “el-Bunyetu’l-gıyasiyyetu fi risâletu’l-gufrân” adlı kitabında “بويتيك” “bûitîka” şeklindedir.²⁹
- 5- ‘Ali eş-Şer’ “poetics” terimini “نظرية الشعر” “nazariyyetu’s-Şi’ri” “şiir kuramı” olarak çevirmiştir.
- 6- Yu’l Yûsuf ‘Azîz ise aynı terimi “فن الشعر” “fennu-s-Şi’ri” “şiir sanatı” olarak tercüme etmiştir.
- 7- “Poetics” teriminin bir başka tercümesi ise Fâlih Saddâm el-‘Îmâra ve Muhammed ‘Ali ‘Abdu’l-Cabbâr tarafından “فن النظم” “fennu’n-nazm” “nazım sanatı” olarak yapılmıştır.³⁰
- 8- Cemîl Nusayf ise aynı terimi “الفن الإبداعي” “el-fennu’l-‘ibdâ’iyyu” “imgesel sanat” olarak çevirmiştir ve tercüme kitabını ise “شعرية دوستويفسكي” “şi’riyyetu Dostoyevski” olarak isimlendirmiştir.³¹
- 9- Câbir ‘Asfûr ise “poetics” terimini “‘Asru’l-Bunyeviyye” kitabında “علم الأدب” “ilmu’l-edeb” “edebiyat bilimi” olarak çevirmiştir.³²

²⁴ Sa’id, ‘Allûş, Mu’cemu’l-Mustalahâtî’l-Edebiyyeti’l-Mu’âsıra, (Kazablanka: Menşûrâtu’l-Mektebeti’l-Câmi’ati, 1985), 127.

²⁵ Bkz. Muhammed Ab’dullah el-Gazâmî, el-Hatî’etu ve’t-Tefkîru mine’l-Bunyeviyyeti ile’t-Teşrihiyye, (Mısır: el-Hey’etu’l-Mısriyyetü’l-‘Âmmetu li’l-Kuttâb, 1998), 19-21.

²⁶ Bk. Nâzım, Mefhûmu’s-Şi’riyye, 30.

²⁷ Bk. Mabruk el-Munâî, Fi inşâ’iyyeti’s-Şi’ri’l-‘Arabî. (Tunus: Dâru Muhammed ‘Alî li’n-neşr, 2006), 5.

²⁸ Bk. Nâzım, Mefhûmu’s-Şi’riyye, 30.

²⁹ Bk. Nâzım, Mefhûmu’s-Şi’riyye, 31.

³⁰ Bk. Nâzım, Mefhûmu’s-Şi’riyye, 31.

³¹ Bk. Mihael Bahtin, Şi’riyyetu Dostoyevski, çev. C. N. Et-Tekrîfî, (Bağdat-Kazablanka: Dâru Toubkal li’n-Neşr, 1986), 156.

³² Bk. Edis Kurzweil, ‘Asru’l-bunyeviyye, çev. Câbir, ‘Asfûr, (Kahire: Dâru Su’âdi’s-Sabâhi, 1993), 402.

- 10- Son tercüme bizim de tercih ettiğimiz, araştırmacıların ve eleştirmenlerin çoğunluğunca kabul görülen “الشعرية” “eş-şi’riyye” “şiiressellik” terimidir. “Poetics” ifadesini çevirenler arasında Muhammed el-Velî “el-Kelâmu’s-Sâmî nazariyyetu fi’ş-Şi’riyyeti” adlı kitabında “الشعرية” “eş-şi’riyye” “şiiressellik” olarak çevirmiştir.³³ Ahmed Matlûb “Şiiressellik” başlıklı makalesinde şu şekilde ifade etmiştir; “Şiiressellik terimi iki kısma ayrılan üretken bir terimdir. Birincisi şairâneliğe has özelliklerine ve şairâneliğin varlığına delalet eden şiiressellik ulaşma çabasına “fennu’ş-şi’ri” (şiiressanât) ve kuralları denir. Diğeri ise, inziyâhın, eşsizliğin ve sıkıntı halindeki mizacın ortaya çıkarabildiği seçkin sözde bitmek bilmeyen histir”.³⁴

Bu kavram üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmacıların genel olarak “الشعرية” çevirisi üzerinde karar kıldığı gözlenmiştir. Ancak bu kavram üzerine çeşitli çevirilerin olması, yine kavramın tüm bakış açılarıyla ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü terimsel olarak kavramın, başka bir dilden ana dile kazandırılması söz konusu olması çevirinin kim tarafından ve hangi ölçülerle ele alınarak yapıldığına bağlıdır. Özellikleri ve ölçüleri de yine çeviri yapılan kaynağa döneceğinden çeviri sonucundan kavram farklı sözcükler ile ifade edilebilir.

Tüm bu verileri göz önüne alarak açıkladıktan sonra, “şiiressellik” kavramının yaygın bir kullanım olduğunu ve tek bir terimsel izahının olmadığını ifade edebiliriz. Zira bir eleştirmenden diğerine değişen tanımları bulunmaktadır. Şiiressellik ise geniş ve teferruatlı bir araştırma alanıdır. Bu nedenle “Şiiressellik kavramı üzerine yapılacak çalışmanın önceliği kavramı ve alt başlıklarını belirlemek olacaktır. Bu da beraberinde pek çok sıkıntıyı getirmektedir. Çünkü şiiresselliğin eleştirelilik açısından birbiriyle örtüşmeyen pek çok anlamı vardır”.³⁵ Bu ifadeden hareketle yapılması gereken, kavramı belirlemek ve alt başlıklarını incelemektir. Makalemizin başından beri ifade ettiğimiz üzere “şiiressellik” kavramı Arapçada “الشعرية” şeklinde kullanılmaktadır. Peki şiiresselliğin delilleri ve kavramları nelerdir? Hüsnü Nâzım bu delilleri şu şekilde açıklamaktadır:

“Birincisi içeriğinde edebiyata dair bir unsur taşıyan herhangi bir şey. İkincisi edebi potansiyellerden birini seçmek, yani yazarın kitabı bir yazı üslubu seçmesi. Üçüncüsü ise şiiressellik, edebi bir ekol ve yöntemi olan kuralı tercih eden ölçülebilir işaretlerle ilişkilidir, yani bu demek oluyor ki; şiiressellik zorunlu olarak kullanılan bilimsel kuralların bütünüyle ilişkilidir”.³⁶

Buna ek olarak:

“Todorov şiiresselliği, tek seferde edebi eserlerdeki birlik ve çeşitliliği kavrayabilmeyi kolaylaştıran söylemlerin genişletilmesi için önerilerin bütünü olarak görmektedir. Şiiresselliğin konusu, fiilen var olan eylemlerden değil de daha çok olması muhtemel olan eylemlerden oluşmaktadır. Bu temel seçenek şiiresselliğe bilimsel bir boyut kazandırmaktadır. Buradan bilimin konusunun belirli bir olayla sınırlı olmadığı, ancak kuralların bize izin verdiği kadar açıklanabildiği anlaşılmaktadır. Daha doğrusu şiiressellik geçmişteki eylemlerin uygun açıklığa kavuşturulmasını sağlamaktan ziyade, bu eylemlerin daha iyi tahlilinin yapılmasına imkân sağlayacak olan vasıtaları alternatif olarak sunar”.³⁷

Sâhim Tâlib “eş-Şi’riyyetu, mefâhîmu nazariyyetin ve nemâzicu tatbikiyyetun” adlı makalesinde, şiiressellik kavramını şu şekilde özetlemiştir: “Şiiressellik şiiressanâtın tarihi veya şairlerin tarihi değildir. Şiiressellik şiiressanâtı da değildir, zira şiiressanâtın türleri ve unsurları vardır. Şiiressellik ne şiiressanâtı ne de şiiressanât teorisi. Şiiresselliğin esas manası şiiressanâtı şiiressanât yapan her ne var ise şiiressellik. Şiiressanât ve şiiressanât niteliğinde sonu olmayan bir mahiyette

³³ Bk. Jhon Cohen, *el-Kelâmu’s-sâmîyyu nazariyyetun fi’ş-Şi’riyye*. çev. M. El-Velî ve M. El-‘Umarî, (Libya: Dâru’l-Kutubi’l-Vataniyye, 2013), 7.

³⁴ Ahmet Matlûb, “eş-Şi’riyyetu”, *Mecelletu’l-Mucemmu’i’l-‘ilmiyyi’l-‘İrâkiy* 3/4 (1 Aralık 1989), 44-94.

³⁵ Meşrî İbni Halife, *eş-Şi’riyyetu’l-‘Arabiyyetu merci’iyyâtuhâ ve ibdâlâtuhâ’n-nassiye*, (Ürdün: Dâ’iretu’l-Mektebeti’l-Vataniyye, 2011), 23.

³⁶ Nâzım, *Mefhûmu’ş-Şi’riyye*, 35.

³⁷ Nâzım, *Mefhûmu’ş-Şi’riyye*, 35-36.

genişlemeye de devam eder”, devamında ise bizim de belirttiğimiz gibi, Sâhim Tâlib de şiirselliğin çeşitli çeviri ve görüş ayrılıklarına uğradığını makalesinde ifade etmiştir.³⁸ Belirtilen kaynakta aktarılan yabancı kökenli kavramlar da incelenebilir, ancak bu makalede Arap Edebiyatındaki şiirsellik kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Zira yabancı kökenli olan bu kavram halihazırda Arap literatüründe de çevrilerek yorumlanmıştır. Bu nedenle önceki dönem teori ve kavramları inceleme gereksinimi duyulmamıştır.

Şiirsellik genel ve soyut bir teoriyi ortaya koyma çabası ve sanatsal bir sözcük olması hasebiyle de edebi bir müzakeredir. Edebi bir yaklaşım olması nedeniyle de dil aracını hedef alarak kuralların çıkarsanmasına yardımcı olur. Bu demek oluyor ki şiirsellik, diller arasındaki farklılıklar hesaba katılmaksızın, herhangi bir dil aracındaki kuralların somutlaştırılması çabasıdır.³⁹ Kısacası şiirsellik şiiri şiir yapan tüm unsurların ta kendisidir. Bu ifadeden hareketle şiirselliğin unsurlarına odaklanarak şiiri şiir yapan unsurlar elde edilebilir.

Peki şiirselliğin unsurları nelerdir? Bu bağlamda yapmış olduğumuz okumalarda Sâhim Tâlib’in uygulamalı olarak belirlemiş olduğu unsurların şiirselliğin alt başlıklarını ifade etme hususunda daha çok yardımcı olabileceğini düşündük. Bu unsurlar dörde ayrılmaktadır ve şu şekildedir:

- a- **Mekân şiirselliği:** Bu ifadenin Arapça karşılığı “شِعْرِيَّةُ الْمَكَانِ” “şi’riyyetu’l-mekân” yani “mekân şiirselliği” demektir. Eşanlamlı olarak “شِعْرِيَّةُ الْفَضَاءِ” “şi’riyyetu’l-fadâ” şeklinde de değerlendirilmiştir.⁴⁰ Mekân, şiirsel bir metindeki güzellik unsurlarının en belirginlerindenidir, zira (coğrafi) mekân, yerin güzelliğini teşkil etmek için dil aracılığıyla ifade edilir. Bu aşamada şairin bakış açısı bulunduğu yerin özelliği ile edinmiş olduğu sanatsal güzellikler ve şairin görüşleri aracılığıyla ortaya çıkar. Arap şairleri doğduğu ve yetiştiği ortam ile derin bir bağ kurmuştur. Bu yetişmiş oldukları ortam onlarda ciddi bir yer edinmiş ve şiirlerinde bu mekanları işlemişlerdir. Hatta doğdukları ve yetiştikleri bu yerlerden coğrafi olarak uzak olsalar da hayallerinde ve tasavvurlarında buralara yakın olmaya devam ederler.⁴¹
- b- **Başlık şiirselliği:** Bu kavram Arapça olarak “شِعْرِيَّةُ الْعَنْوَانِ” (şi’riyyetu’l-’unvâni) “başlık şiirselliği” olarak ifade edilmektedir.⁴² Yeni dönem şiirlerinde başlık şiirin içeriğine benzer ve kasidenin beyitlerinin manasına paralel anlam taşımaktadır. Yani; “Okuyucunun tecrübe edeceği metnin gücünü ve metnin sunum kısmını ve yine metnin belirli bir kısmını herhangi bir manada betimleyen kısım başlıktır”.⁴³
- c- **Mecazi anlam şiirselliği:** Kavramın Arapça karşılığı “شِعْرِيَّةُ الْإِنْزِيَا حِ الدَّلَالِي” (şi’riyyetu’l-’Inzi-yâhi-d’ delâli) “mecazi anlam şiirselliği” olarak kabul edilebilir. Şiirselliğin bu türü okuyucuda en çok etki ve çağrışım bırakan türdür. Salâh Fadl bu kavramı “inhirâf” olarak isimlendirmesine rağmen şu şekilde açıklamıştır; “Ancak anlam değiştiren inhirâf kelimesi dilin sembollerinin belirlenmiş kurallarının dışına çıkan bir kelimedir. Örneğin; çoğul yerinde tekil kullanmak veya sıfatı mekân ismi olarak kullanmak veya belirliyi delalet eden belirsiz öge kullanmak gibi”.⁴⁴ Şiirselliğin bu türü Arap belagatinde “الصورة الشعرية أو البلاغية”, “şiirsel üslup veya belagat üslubu” olarak bilinmektedir. Teşbih, isti’âre ve mecaz bu “mecazi anlam şiirsellik” kavramının en önemli meselelerindenidir. Mecazi anlam ise bir kelimenin genel manada yüzeysel olan bir anlamının alınıp farklı anlamsal ufuklara taşıma ve kelimeye şiirsel bir sıfat katma olayıdır.

³⁸ Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbikiyye”, *awraqthaqaftha* (Erişim 21 Aralık 2023).

³⁹ Bk. Nâzım, *Mefhûmu’ş-şi’riyye*, 17.

⁴⁰ Kerim el-Hufeyân, *Şi’riyyetü’l-’aşki’l-ilâhiyyi fi Dîvâni’l-Hallâc*, (Tunus: Mannouba Üniversitesi, Edebiyat, Fen ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 9.

⁴¹ Bk. Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbikiyye”.

⁴² Bk. Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbikiyye”.

⁴³ Şa’ib Huleyfî, *Hûviyyetu’l-’alâmâti fi’l-’utoâti ve binâ’i’-te’v’îl*. (Kahire: Yy. 2004), 9.

⁴⁴ Salâh Fadl, *’İlmu’l-’uslûbi mebdâ’i’ uhu ve icrâ’âti*, (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1998), 212.

Bu mesafe ne kadar genişler ise kelime diğer anlamlarından daha çok şiirsel bir anlam kazanır.⁴⁵ Mecazi anlam şiirselliği de alt başlıklarda incelemektedir. Ancak bunlar genel manada bilinen “teşbih, isti’âre, kinâye, mecaz ve bed’i” kavramlardır. Tekrar anlatılmasına gerek duymadığımız için bu kavramları açıklama gereği de duymadık.

- d- Şiirsel sözlük:** Bir kaside teknik, terimsel ve kelimeye beklenmedik manalar veren ve o kasidenin terimsel, teknik ve yeni anlamlar taşıyan sözcüklerle işlemede kullanılan sözcüklerin bütününe, o kasidenin şiirsel sözlüğü denir. Her divanın ve kasidenin sözlüğü kendine özgüdür. Bu nedenle şiirsel sözlük oluşturmak bir nevi tahlili kolaylaştırmaktır.⁴⁶

Sonuç

Şiirsellik kavramı ve esasları hem Arap edebiyatı hem de Batı edebiyatı literatüründe çeşitli şerhleri olan ve ortak izahı olmayan bir kavramdır. Arap edebiyatına da Batı literatüründen geçmiştir. En önemli Batı-Arap edebiyatı şiir yorumlama yöntemlerinden biridir. Bu husus, kavramı modern Arap edebiyatı eleştirisinde büyük ölçüde önemli bir kavram haline getirmiştir. Bunun beraberinde Arap edebiyatçıları, Batı edebiyatında kavramın temellerini atan Aristoteles’ten başlayarak pek çok yönüyle incelemiş, tercüme denemelerinde bulunmuşlardır. Daha sonra kavramı kendi edebiyatları penceresinden yorumlayarak yeni bir kuram ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaların sonucunda “الشعرية” “eş-Şi’riyye” yani şiirsellik terimi ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatçıları, bu terimi çeşitli şekillerde açıklamış olsalar da sonuç olarak *şiirsellik*, şairin şiirinde konunun kurallarını araştırarak en doğru resmi ortaya koyma çabasıdır. Şiirselliğin en temel gerekçesi edebi metinlerdeki güzelliğin anlaşılabilirliği üzere olmasıdır. Bununla birlikte edebi metinlerin üzerinde çalışma yapmak için şiirselliğin ilke, usul ve esaslarının, çalışma yapılacak olan esere göre belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü her şair şiirinde kendi üslubunu ve bakış açısını kullanır. Bundan dolayı şiirlerin temelini inerken şairin şiir anlayışı saptanmalıdır. Şiirsellik bilimi ise buna yardımcı olan en temel edebi bilimdir.

Şiirselliğin Batıdaki karşılığı “*poetika*”dır. Ancak bu kavramın Türkçe’ye tamamen Batı perspektifiyle kazandırılması doğru olmayacaktır. Çünkü her dilin ve kültürün kendine özgü bir işleyişi ve kendine has bir yapısı vardır. Bu özgünlük ve işleyiş şiir için de geçerli olduğundan, bu tür kavramların dile kendi içerisinde, kuramı ve kaideleri üretmek kazandırılması daha isabetli olacaktır. Bu çalışmada bunun örneği olarak Modern Arap Edebiyatını gösterdik. Çünkü kavramın Arapçaya tercüme edilerek kazandırılmasının ardından, üzerine yapılan çalışmalar ile yeni terminolojik anlamlar ve dile özgün kuram ve kaideler kazandığını ortaya koymuş olduk. Türkçede de böyle bir yaklaşımın olması fikriyle bu çalışmayı yapma gereği duyduk. Diğer bir taraftan şiirselliğin bazı alt başlıklarını örnekleyerek Arap edebiyatındaki özelliklerine değindik.

Mekân şiirselliği ise şiirsel metin estetiğini teşkil eden en önemli unsurlardan biridir. Coğrafi mekânın şiirde tezahürü, mekân estetiğinin dil aracılığıyla biçimlenmesi ve işlenmesi sonucu oluşmaktadır. Mekân şiirselliğini şairler özellikle gezgin şairler daha fazla kullanmıştır. Bazen doğdukları yere duydukları özlemi, bazen de gittikleri yerlere yönelik hissettikleri duyguları ifade etmek için kullanmışlardır. Bu nedenle mekân şiirselliği, şiirselliğin en önemli alt başlıklarından biridir.

Modern şiirsel hitap türünde başlıklandırma, özellikleri arasında estetizm ve canlandırma ayrıt edici özelliklerdendir. Bu da başlık şiirselliğinde ön plana çıkmaktadır. Şiirsel hitabın estetiği, okuyucuyu etkiler ve şiirsel hitabet içeren başlığın sembolünün keşfedilmesi ve pek çok yorumu içinde barındıran gizeminin çözülmesi için metni daha detaylı incelemeye çeker. Bu detaylar da araştırmacıya, şiirselliğin içerisindeki detayları daha düzgün ve açık bir şekilde incelemesine yardımcı olur.

⁴⁵ Bk. Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbîkiyye”.

⁴⁶ Bk. Tâlib, “eş-Şi’riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbîkiyye”.

Mecazi anlam şiirselliği ise şiiri şiir yapan unsurların başında gelir. Zira bir varlık ve kavrama başka bir varlığı çağrıştıran özellikler eklemek *teşbih*, *isti'âre* ya da *kinâye* sanatları, şiirin vazgeçilmezlerindendir. Yapılan edebi kullanımlar ne kadar güzel ise edebi metindeki estetiği ve anlamsal değerler de o kadar ön plana çıkmaktadır. Bu da şiirsellik ve unsurlarını, şiiri tahlil etmede ve literatürde olması gereken yeri edinmesinde yardımcı bir rol oynatır.

Elde edilen bu sonuçlar, makalemizin konusu olan *şiirsellik* teriminin Arap edebiyatındaki ortaya çıkışını ve gelişimini ortaya koymaktadır. Şiirsellik terimi ile incelenen edebi eserler daha detaylı ve verimli araştırmalara öncülük edebilir. Bu vesileyle Türkiye'de yapılan Arap edebiyatı çalışmaları ve hatta Türk edebiyatı çalışmalarının farklı bir boyut kazanabileceğini düşünmekteyiz. Zira günümüzde bu alanlarda yapılan araştırmalar, özellikle şiir ve divan tahlilleri, tematik ve şekli çalışmalar genel manada şiirselliğin alt başlıklarıyla incelenmektedir.

Böylelikle kavram, teorik farklılıkları ile daha fazla incelenerek yeni çalışmalara ışık tutabilir. Yapmış olduğumuz açıklamaların sonucu olarak diğer kavramlara nazaran *şiirsellik* kavramını tercih etmemizin sebebi, kökeni itibarıyla kavramın şiiri çağrıştırması ve Arap edebiyatçılarının çoğunluğunun da bu kavram üzerinde karar kılması olmuştur.

Türk edebiyatında ise kavram tercüme edilmeden *poetika* olarak değerlendirilmiş olmakla birlikte, *şiirsel ezgi*, *şiirle ilgili olan* ve *şiir sanatı üzerine* olarak değerlendirilmiştir. Türkçede bu terime karşılık gelen terimin *poetika* oluşu, Arap edebiyatında gösterdiğimiz örneklerde de olduğu gibi, kavram üzerindeki çalışmaların inceleme ve çevirilerle sınırlı kaldığını göstermektedir. Bir terimi yabancı dilde olduğu gibi kabul etmek kabul görülmüş olsa da bu tür bir terimin bir Türkçe karşılığı olması gerekmektedir. Arap edebiyatçılarının bu kavramı irdeleyerek, sonucunda kendi dillerindeki zikredilen karşılığa ulaştığı gözlemlenmiştir. Nitekim bir kuram olarak kabul edilebilir. Edebiyatçıların bu kavramı çalışarak detaylı bir bilim haline getirmiş olması örnek alınması gereken bir durumdur. Bunun sonucunda Türkçe özelindeki yaklaşımların sınırlı kaldığı daha ciddi ve kapsamlı çalışmaların yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türk edebiyatında *poetika* ya da *şiir sanatı üzerine* şeklinde değerlendirilen kavramın karşılığının şiirsellik olduğu kanaatindeyiz. Şiirsellik ise şiiri şiir yapan unsurları keşfetme çabasıdır. Bu nedenle kavram, her dilin ve her edebiyatın içinde, o dile özgü karşılığıyla ve kapsamıyla yer alması gerekmektedir. Bu çalışma, bu hususa eleştirel bir bakış kazanılması ve sonraki çalışmalarda kuram üretilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Allûs, Sa'îd. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-edebiyeti'l-mu'âsıra*. Kazablanka: Menşûrâtü'l-Mektebeti'l-Câmi'a, 1985.
- Aristoteles. *Fennü's-ş'ir*. Çev. Abdurrahmân Bedevî. Beyrut: Dâru's-Segâfe, 1983.
- Bahtin, Mihael. *Şi'riyyetu Dostoyevski*. çev. C. N. Et-Tekrîfî. Bağdat-Kazablanka: Dâru Toubkal li'n-neşri, 1986.
- Cohen, Jhon. *el-Kelâmu's-sâmîyyu nazariyyetun fi's-ş'iriyye*. Çev. M. el-Velî ve M. el-'Umarî. Libya: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, 2013.
- Fadl, Salâh. *İlmu'l-uslûbi mebdâi'uhu ve icrâ'âtihî*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1998.
- Fârâbî, Ebû Nasr. *Kitâbu'l-hurûf*. çev. M. Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1969.
- Furtana, Filiz. "Poetika Kavramı ve Şinasi'nin Poetik Tavrı Üzerine". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 4/1 (2015), 134-141.
- Ğazâmî, Ab'dullah, Muhammed. *el-Hatî'etu ve't-tefkîru mine'l-bunyeviyyeti ile't-teşrihiyye*. Mısır: el-Hey'etu'l-Misriyyetü'l-Âmmetu li'l-Kuttâb, 1998.
- Hufeyân, Kerim. *Şi'riyyetü'l-'aşki'l-İlâhiyyi fi Dîvânî'l-Hallâc*. Tunus: Mannouba Üniversitesi, Edebiyat, Fen ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Huleyfi, Şa'îb. *Hûviyyetu'l-'alâmât fi'l-utvâti ve binâ'i't-te'vîl*. Kahire: Yy. 2004.
- İbn Fâris. *Makâyisi'l-luğa*. Thk. Abdüsselâm M. Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Fikri li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1979.

- İbn Sînâ. *Aristoteles Fennu's-şi'ri ma'a tercumeti'l-'Arabîyyeti'l-gadîmeti ve şerhu'l-Fârâbî ve İbn Sînâ ve İbni Ruşd, zımmu kitâbi Fennu's-şi'ri li Aristo*. Kahire: Mektebetu'n-Nahzati'l-Mısıriyye, 1953.
- İbni Halîfe, Meşîfî. *eş-Şi'riyyetu'l-'Arabîyyetu merci'ıyyâtuhâ ve ibdâlatuhâ'n-nassiye*. Ürdün: Dâ'iretu'l-Mektebeti'l-Vataniyye, 2011.
- İbni Manzûr. *Lîsânü'l-'Arab*. Beyrut: Menşûrâtu Mu'esseseti'l-'İlmiyyi li'l-Matbû'ât, 2005.
- Kartâcennî, Hâzım. *Dîvânü'l-garnî's-sâbi 'i Ebî'l-Hasan Hâzım el-Kartâcennî*. Çev. M. el-Habîb. Tunus: Dâru't-Tûnisîyyeti li'n-Neşr, 1972.
- Kurweil, Edis. *'Asru'l-Bunyeviyye*. çev. Câbir, 'Asfûr. Kahire: Dâru Su'âdi's-Sabâh, 1993.
- Matlûb, Ahmet. "Eş-Şi'riyye". *Mecelletu'l-mucemma 'i'l-ilmîyyi'l-'İrâkiyye* 3/4 (Aralık 1989), 44-94.
- Munâ'î, Mabruk. *Fî'inşâ'ıyyeti's-şi'ri'l-'Arabîy*. Tunus: Dâru Muhammed Alî li'n-Neşr, 2006.
- Museddî, 'Abdusselâm. *el-Uslûbiyyeti ve'l-uslûb*. y.y. Dâru'l-'Arabiyyeti li'l-Kuttâb, 1982.
- Nâzım, Hüsnü. *Mefhûmu's-şi'riyye dirâsetu fi'l-usuli ve'l-menheci ve'l-mefâhîm*. Lübnan: Dâru't-Tenvîri li't-Tibâ'ati ve'n-neşr, 2017.
- Özmen, Yaşar. *Şiir/Sanat Çözümlemesi: Denemeler-2*. yy. Yaşar Özmen, 2021.
- Tâlib, Suhâm. "eş-Şi'riyyetu mefâhîmun nazariyye ve menâhicun tatbikiyye". *Mecelletu'l-Âdâbi ve'l-'Ulumi'l-İnsâniyye* 7/2 (2020).
- Taşkent, Ayşe. *İbn Sînâ ve Fârâbî'nin Poetikaları Aristoteles'in Poetika'sının İslam Dünyasındaki Yansımaları*. Ankara: Türkiye Bilim Akademisi, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi: 24, 2019.
- Tunalı, İsmail. *Aristoteles Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Türk Tarih Kurumu Sözlüğü*. Erişim 7 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Vağlîsî, Yusuf. *Eş-Şi'riyyâtu ve's-serdiyyâtu kırâ'atun İstîlâhiyyetun fi'l-hudûdi ve'l-mefâhîm*. Cezayir: Menşûrâtu Mahberi's-Serdi, Constantine 1-Frères Mentouri University, 2007.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım. *Esâsu'l-belâğa*. çev. M. Bâsil ve A. es-Sevdi. Beyrut: Menşûrâtu Dâri'l-Kutubi, 1998.